

ARBETARRÖRELSEN - PÅ FEL STÄLLE?

**Några iakttagelser från Alfta, Hälsingland och
Torsåker, Gästrikland**

Lisa Engström och Jan-Olov Nyström

2014-10-10

Introduktion

I Järnriket Gästrikland har arbetarrörelsens framväxt sin självklara plats i historieskrivningen, men den skrivs in i centralorternas och brukens miljöer. Här finns ett underskott av landsbygd. De frågor vi ställer till historien i industrialiseringens miljöer ställs inte till landsbygdens.

I Hälsingland lider vi inte av underskott av landsbygd, däremot är folk i Hälsingegårdarnas värld befriade från ideologi. Klasskampen och arbetaren lyser med sin frånvaro i de bilder vi målar upp. Landsbygdens industrihistoria är också undanskymd.

Det här är en ansats att rikta ljuset mot arbetarrörelsen på landsbygden och att söka efter de socialistiska bönderna.

Alfta arbetarekommun, medlemsmatriklar 1915 och ff – strödda noteringar

”...när man besinnar att Voxnadalens befolkning, väl på det hela taget är ganska konservativ, eftersom den ju mest består av välmående bondfolk, ty här finns mycket litet industri. Och även om en del bönder skola låtsas tillhöra det liberala partiet, så hoppa de ändå gladeligen om den punkt på sitt program, som heter kvinnans politiska rösträtt.”

Brev 1913 eller 1914 från Linnea Andersson, ordförande i Alfta förening för kvinnans politiska rösträtt och lärarinna i Västanå skola till rösträttsbyrån i Gävle.

Utifrån denna upplysning från Linnea Andersson kan man fundera över Voxnadalens bönder och deras politiska liv under 1900-talets två första decennier.

Hur som helst, 1911 bildades en socialdemokratisk arbetarekommun i Alfta, det var en ombildning av den tidigare Socialdemokratiska ungdomsklubben som funnits till och från sedan 1908.

Den första medlemsförteckningen är uppskriven i en förtryckt medlemsmatrikel, en standardiserad medlemsbok med fasta kolumner för namn, datum, betalningar, restantier etc.

1915

Antal medlemmar: 23, varav 18 helt betalande (75 öre/kvartal) och 5 halv betalande (25 öre/kvartal).

Yrkesspridning: största gruppen är sågverksarbetare/stabbläggare, 8 st. Övriga är bland annat banvakt, träarbetare, byggnadssnickare, bryggare, skogsarbetare. **Oväntat är att en betalande medlem som är ”jordbrukare”. Hans namn är Hans Hansson från Långhed, inträde 1 april 1911, efter honom följer A Bäckman, sågverksarbetare och hans hustru Anna, Långhed. De resterar samtliga med medlemsavgifter vid årets slut.**

Genus: 5 kvinnor är medlemmar, samtliga förtecknade som "hustru", samtliga med maken som betalande medlem.

Ålder: mellan 32 – 50 år.

Bostadsort: Runemo (10 medlemmar), Born (5), därefter spritt över Matvik, Långhed, Alfta och Älvkarhed.

Restantier (resterande medlemsinbetalningar): 59,00 kr. Inbetalt: 21,25 kr.

1916

Antal medlemmar: 34, varav 28 helt, och 6 halvt.

Yrkespridning: arbetare/sågverksarbetare/stabbläggare 18, skogsarbetare 2, i övrigt som tidigare, kopparslagare tillkommit.

Genus: 6 "hustrur".

Den geografiska spridningen har ökat, Viksjöfors, Grängsbo, Viken och Storsveden tillkommit.

Restantier: 0. 42, 00 kr inbetalda tidigare restantier, 43, 00 kr inbetalda medlemsavgifter.

1917

Antal medlemmar: 40, varav 34 helt, och 6 halvt.

Det som skiljer detta år från de föregående är att nu visar matrikeln tydliga spår av den partisplittring som blir verklighet detta år. 7 medlemmar har "utgått", "på begäran som tillhörande opposition". Partisplittringens år är ganska ödeläggande på många håll i Norrland, det vänstersocialistiska partiet tar stora delar av medlemskåren med sig. Partidistriktet Gävleborg ??

Fortfarande är det ordning och reda, restantierna är betalda med 34,75kr.

1918

Tecknen på kris, eller ett halvt sammanbrott är tydliga. Den avslutande sidan för året är helt enkelt uttrivet, endast en sida förtecknar medlemmarna, och det har skett slarvigt, utan årtal, utan yrke. Intrycket är en verksamhet som halv om halvt upphört. En enda anteckning står kvar som en spillra efter katastrofen: 12/5 "som tillhörande oppositionen".

Därefter kommer en lucka på fyra år till nästa matrikel.

1922

Verksamheten tycks återuppväckt. 51 medlemmar, ingen åtskillnad mellan hel/halv. Proportionen kvinnor lika låg, eller lägre, men måste kanske relateras till den ev. existensen av kvinnoklubb.

Den sociala sammansättningen oförändrad, men en "kronojägare" vill utträda, på egen begäran. Fortfarande är arbetare/sågverksarbetare etc vanligaste yrket, men en del tekniska moderniteter i titulaturen syns: montör, chaufför. Runemo, Långhed, Born är vanligaste bostadsorterna. Betyder detta något?

1923: 67 medlemmar, 7 kvinnor.

1930: 73 medlemmar, 6 kvinnor. I fjärdingsman och åtskilliga skogsarbetare.

1933: 62 medlemmar, restantierna stiger år för år, 1922 138, 50 kr, 1932 573 kr. Anteckningar om arbetslöshet, den stora och globala trettiotalsdepressionen.

1938: 49 medlemmar. En anteckning om "kvinnoklubben", 22 medlemmar, 5 öre medlemsavgift. 1939 har man 25 medlemmar.

1944: Anteckningar om "fri för inkallning", världskrig. Tre medlemmar aktiva sedan 1911 och antecknade som överåriga: Carl Andersson, fd banvakt, Brita Åsenlund, fru och hemmansägaren Johan Bergström f 1871.

Efter hand blir anteckningarna allt slarvigare, handstilen som under pionjärtiden är eleganta som från en kalligraf, blir klumpig, kladdig.

1952: En uppenbar förändring i den sociala representativiteten, arbetarekommunen har nu blivit en kommunal angelägenhet; en kommunalordförande, en pastor. Och så säregenheterna, en gårdfarihandlare är också medlem.

Ett återtag och så några namn

Jordbrukaren Hans Hansson (1878) och hustrun Anna Bäckman Hansson (1888) Långhed var medlemmar. Det överraskar den som lider av missuppfattningen om arbetarklassen som en "ren" social företeelse.

Vilka var de? De saknas 1922. Arbetarekommunen upphörde inte 1917, inga avbrott i protokollen. Kanske en matrikel som saknas? Hans hade ingen framskjuten roll. Långheds socialdemokratiska ungdomsklubb bildades i maj 1914 och det finns ett häfte protokoll från detta år. Hans Hansson var med och bildade klubben (han var förvisso 36 år men kanske ung i själen) tillsammans med bl a två av Annas bröder, samt andra som det anges gårdar på. Minst två protokoll är från möten hemma hos Hans och Anna på Långhed 3.

Här följer en hastig redogörelse baserad på folkbokföringsmaterialet:

Dal Hans Erson med hustru kom omkring 1880 från Rättvik till Tranberg i Alfta socken. Vad gjorde de i Rättvik? Jordbruksbakgrund? Tranberg är idag mest känt för att Erik Jansson, den berömda och beryktade sektledaren, genomförde ett av sina bokbål där 1844. Det var också ett område för flottningsarbetare, skogsarbetare och kolare, både Ljusne Voxna AB och Långrörs AB hade verksamhet där och ägde många av bostäderna. Dal Hans betecknas som arbetare och skogsarbetare.

Paret hade fem söner, Hans var näst äldst född 1878 i Rättvik. Hans fyra bröder gifte sig så småningom och blev kvar i Tranberg som kolare och skogsarbetare. Hans Hansson gifte sig dock med en dotter på Långhed nr 3. Anna Bäckman var född 1888 och dotter till Sven Olsson Bäckman och Brita Ersdotter, som i sin tur var dotter i familjen Signell som sedan lång tid fanns i Långhed Inte så besuttna tror jag. Pappa Sven kom från Värmland.

Bakgrund - ytterligare ett omtag – ett ostadigt hemman

Efter giftermålet 1906 står Hans Hansson som ägare till Långhed no 3, svärföräldrarna bodde kvar. Någon gång mellan 1915 och 1919 får Långhed 3 en annan ägare och Hans är åter skogsarbetare. 1919 reser Hans och Anna med familj till Amerika, samtidigt med en bror till Anna? Ett annat syskon till Anna emigrerar 1920.

Långhed no 3 verkar vara ett ostadigt hemman. Jag vet inte exakt vad som bör rymmas i ett sådant begrepp, vad gör att vissa ställen har svårt att uppnå stabilitet? I förklaringarna brukar finns berättelser om banklån, oförmåga, ibland sjukdom, ibland fylleri, någon gång spekulation, men då gäller det ofta bönder med borgerlig ambition. Kort sagt räcker inte kampen för tillvaron till och hemmanen byter ofta ägare, det finns till och med talesätt i dialekterna om såna ställen, det talas om att gårdsvanan, gårdsseden var dålig och att det liksom satt i väggarna.

No 3, ”Jan Pers” ägdes på 1880-talet av bonden Erik Larsson, samma släkt hade ägt gården åtminstone sedan första hälften av 1700-talet. Hustrun Marta Jonsdotter har en oäkta dotter Kristina Maria Olsdotter, de har två yngre döttrar och ett barn som dött 1884. Dessutom bor husbondens mor och far där och en bonde-änka som dock dör 1884. En piga åker till Amerika 1885, en annan piga har en oäkta son.

Nästa uppslag visar att hela familjen flyttat från hemmanet 1888, bonden Jonas Olsson har tillträtt stället, hustru och fyra barn, dock två av dessa tvillingar. En soldat Lind finns också under no 3, med hustru och sju barn. Pigorna tycks flytta mellan 1888-90, den geografiska rörligheten ökar starkt under 1800-talets senare del, i Alfta som överallt annars.

Täta ägarbytena, en viss social osäkerhet, oäkta barn, påtaglig emigration till Nordamerika. Emigrationen från Alfta beskrivs ofta som exceptionellt hög, redan mellan åren 1846-54 flyttar hela 10% av hela befolkningen, eller 480 personer, till Bishop Hill i Amerika, den religiösa utopins tillflyktsord för Erik Janssons anhängare. Emigration var stor även på 1860- och 1880 talet. Bondeklassen i Alfta är trängd, trots Linnea Anderssons ord om den välmående bondebefolkningen i Voxnadalen.

När Anna och Hans Hansson emigrerar 1919 har fastigheten Långhed 3 börjat en ny karriär: som sågverkskasern.

En annan scen kan hämtas ur ungdomsverksamheten. Följande:

LÅNGHED – noteringar ur Protokollsbok för Långheds socialdemokratiska Ungdomsklubb

Klubben bildades 16 maj 1914, efter föredrag av J W Lind från Edsbyn, 12 medlemmar anmälde inträde:

Jonas Bäckman
Axel Bäckman
J Norberg
Anton Engstrand
August Hast
Ljuses J Persson
Axel Persson
Olov Olsson no 16
Emil Blomberg
Hans Hansson no3
Stens Jonas Jansson
Linds J Jansson

Styrelsen:

Ordf August Hast
Vice Anton Engstrand
Kassör Jonas Norberg
Sekr Jonas Bäckman
Korresponderande sekr Axel Bäckman

Det är intressant att se hur dessa radikala unga sätter ut gårdsnamn, och ibland hemmansnummer, bondelivets sätt att identifiera är det som gäller. Men även här är det våra egna, förutfattade meningar som ställer till det. Arbetarklassen är ju en följd av befolkningsöverskott bland landsbygdens bönder och jordlösa, den föds ur landsbygden helt enkelt.

Protokollsboken sträcker sig från detta datum 16 maj till 5 sept. 1914, är mycket noggrant skrivna, prydliga och detaljerade, fulla av dialektismer och säregen stavning. Första mötet hålls 24 maj, man väljer in fem nya medlemmar: Johan Frisk, Albin Rosenqvist, Murs Per Jonsson, Ljuses Per Persson och Olov Sköld.

Mötespunkterna handlar om medlemsavgift, om beställt arbetsmaterial, om utflykt, Axel Bäckman och några fler utses till broschyrförsäljare, man rekvierar från Frams förlag! Likaså utses försäljare av Stormklockan, ungdomsförbundets tidning. Frågan om en agitationsturné bordlades, men alla borde verka för att rekrytera fler medlemmar. Sångbrochyrer rekvirerades, Godtemplarlokalen kunde tänka sig att hyra ut lokaler åt klubben. Mötet avslutades med sång.

Den 6 juni kommer åter frågan om agitationsturné upp, och klubben gör ett uttalande om att bilda en sådan under valet. Frågan om ”föredrag med fest” bordlades. Fem medlemmar från Alfta gästade mötet.

Den 18 juni väljs 8 nya medlemmar in, Erik Engstrand, Bror Mattson, Johan Blomberg, Rubin Jonsson, Wiktor Lindberg, Lars Johansson, Per Persson, Emil Persson, den 5 juli ska Krieg (troligen välkänd, presenteras utan förnamn) komma för att hålla föredrag, till festen som avgår samtidigt rekvireras affischer och märken. För att möta talaren i Alfta beslöts om hämtning med häst. Stridssång av Fabian Månsson upplästes. De egna spelmannskrafterna J Persson och B Mattson ska anlitas för musiken.

27 juni

Tidskriften Ljus och Jord (troligen en lokal publikation) har utökat sin upplaga och den av Egon Ljungberg skrivna artikeln ”Slott och koja” upplästes.

Under punkt 7:

”En diskussionsfråga väcktes om huru klubben skulle vinna bästa möjliga anseende af allmänheten J Frist som inledare till frågan framhöll för det första att man skulle gå så parlamentariskt till väga som möjligt vid agitationsdebatter och dylikt och påminna de förtryckta om kapitalismens orättvisor och föra kampen mot dessa så effektivt som möjligt och icke glömma bort de internationellt fastslagna principerna. En livlig diskussion utspans varvid flera yttranden framkom, diskussionen fick utgöra svaret på frågan.”

Senare antas ett uttalande mot att ”försvarsvännen Christierson” återintagits i partiet. ”Vi vilja icke hava några som helst försvarsivrare, överlöpare och kompromissare tillhörande vårt parti”.

Den antimilitariska agitationen är något av en huvudfråga för ungdomsklubbarna inom socialdemokratin för tiden, året 1914 är ju också året då Bondetåget och Gustav V får den lagliga regeringen Staaf fälld, just på frågan om svensk rustningspolitik. Det är också året då första världskriget bryter ut.

12 juli

”Meddelades att vår kamrat skattmästaren var på lasarettet och som klubben borde göra någonting härför klubben beslöt att vidtaga en fri insamling...”

Partikongressen förbereds, agitatorer beställs, material rekvireras. Mötena hålls i ordenshuset (Godtemplarna). Paragraf 9: Angenämt prat under inmundigande af kaffe med bröd.

22 augusti

Återigen är kampen mot militarismen högt på dagordningen, ett uttalande antas:

”Vi ha sökt hålla oss lugna och avvaktande, men ”genombrottets riksdagar” har stick i stäv mot folkets vilja befastat militarismen istället för att rasera densamma. Ty för allt större och större skaror står det klart att militarismen är 19de århundrades största skamfläck, en lämning från barbariska tider, vilken aldrig kan förlåtas av mänskligheten, med mindre än den utplånas från jorden. Därför upp ur redaktionen (??troligen felstavat för ”reaktionen”) och bliv en kämpe i vårt led. Då vi se hur folk hetsas mot folk av chauvinistiska provokatörer, då vi se hur militärbudgeten ökas år från år då kan vi icke gå med på den nu lösta försvarsfrågan från höger och liberalt håll som kräver ytterligare utsträckt värnplikt, samt flera f-båtar och eventuellt andra sådana då kunna vi

icke stillatigande nya ökade militärbördor och icke under tystnad se hur det fredliga arbetet äventyras av för småfolkets förhållanden känslolösa försvarsentreprenörer tydligt och klart bör det stå för allt Sveriges arbetande folk att de måste resa sig ur redaktionen (??) och alla måste tillropas ett ljudande: Givakt, Upp ur Redaktionen.

Ytterligare en folkrörelse - IOGT Medlemsmatrikel, troligen åren 1904-1921, logen Fortunatus, Långhed

IOGT är en nykterhetsrörelse, i Sverige bildad 1879 av baptistpredikanten Olof Bergström från Bjuråker i Hälsingland.

Medlemsmatrikeln är mycket innehållsrik, ger ett intryck av att nästan alla vuxna var medlemmar, först ordnad efter alfabetet, pigor, arbetare, bönder, skraddare, volontärer, drängar, därefter en avdelning om inträde-utträde-brott etc, de flesta utträder ”oanklagade”, ibland sker återinträde en, två, tre gånger, vacklar de i nykterhetslöftet? Någon reser till Nordamerika, andra går in i loger med andra namn, vistas på okänd ort, har skulder,

En 50-årsredogörelse finns handskriven, logen bildades 1883, medlemsstatistiken är bifogad, måste räknas samman, men siffrorna är höga, kanske till och med mycket höga.

De frisinna är starka i Alfta, kanske det starkaste partiet bland bönderna, ibland i valsamverkan med vänstern. Likaså är andra folkrörelser som baptisterna mkt aktiva, kanske är Alfta ett folkrörelsecentrum, en plats för ovanligt ståtliga hälsingegårdar, för bönder som är vänstersocialdemokrater, emigrerar till Amerika, har söner som proletariseras...

Det börjar bli dags för resonemang om tid, ekonomi, kanske om klass i denna trakt med de största av de stora hälsingegårdarna, de mest påkostade.

Några observationer om tid och samhället i Alfta

I boken ”Krisen i Alfta vid 1920-talets början” från Alfta hembygd förening 1993 kan vi läsa:

”År 1918 utgjorde Alfta en blomstrande landsbygd, där en dugande bondebefolkning bedrev ett ganska lönande jord- och skogsbruk och dessutom gärna placerade besparingar i industriföretag som startades i trakten. Då stora skogar omgärda de i dalgångarna belägna jordbruksbygderna, var det naturligt att det huvudsakligen var sågverksrörelse som var föremål för intresset”. Detta stämmer med beskrivningen av Alfta i Bedoires broschyr, att där fanns drag i bondeklassen som närmade dem borgerliga intressen och näringar. Och precis som sådana drabbas de alltså av den spekulationskris som får företag, hemman, enskilda och även banker på fall i Alfta i början av 1920-talet. Åtskilliga bönder får gå från sina hemman.

Bilden besannas i hembygdshistorien ”Alfta Förr och nu II” (1965) av Johan Ohlsson. Han ägnar ett helt kapitel åt ”Kristiden 1914-1923” och beskriver, med början i ett omfattande skogssköp hur en ren spekulationskris slog vitt och brett i bygden, och hur Alftaborna lärde sig kapitalismens tendens att falla i djup kris.

Innan denna kris var över hade den ruinerat enskilda och företag, sågverk, tjärfabriker, kraftstationer, kolningsföretag, tegelbruk, banker. Och författaren drar den lakoniska

slutsatsen: ”Allt detta medförde, att den ekonomiska ställningen i socknen försämrades i hög grad och talet om det rika Alfta miste sin aktualitet. Helt naturligt sjönk kommunens skattekrönor katastrofalt.” (s 145 a.a.)

Alfta tycks ha skapat fler säregenheter förutom de utomordentligt stora och rika mangårdsbyggnaderna. Här fanns vid början av 1900-talet följande sågverk: Alfta ångsåg, Runemo Sågverks AB, Silfors Sågverks aB, AB Viksjöfors Ångsåg. Det märkliga med dessa är att många av dem var både initierade och ägda av bönder. De bekräftar bilden av en bondeklass i förändring, vissa delar går mot proletariatet, andra delar börjar hantera kapital och aktier.

Ett kortare försök till **social analys** visar böndernas relativa tillbakagång i socknen under 1800-talet. 1795 var bönderna dubbelt så många som utanvidsfolket, 1830 var grupperna lika stora men 1870 var utanvidsfolkets fattiga den absolut dominerande gruppen. Det traditionella jordbruket hade genom skogsavvittringen och laga skiftet strukturellt omvandlats för att ge större avkastning, troligen gjorde det skillnaden mellan jordägande och torpare tydligare, de senare missgynnades av skiftesrörelserna.

Fram till 1929 ökar befolkningen oavbrutet i Alfta. Industrins etablering drar pigor och drängar från jordbruket, bönderna kan inte betala samma löner. Sociala problem som trångboddhet och arbetslöshet följde naturligtvis. 1921 tillsattes en särskild arbetslöshetskommitté, åtskilliga ”arbetersmåbruk” fanns också i socknen. De var en senare avläggare till egnahemslånen, vilka varit verksamma ända sedan 1919, men sedan 1933 förmedlades också statslån till s.k. arbetersmåbruk.

I Alfta fick verksamheten ganska stor omfattning, vilket omtalas i den nämnda hembygdsboken, år 1933 förmedlades lån till 10 småbruk, 1935 till 11, och totalt under 1930-talet 52 st lån. Tanken var att stärka arbetarnas försörjningsbas med lite jord och boskap, bättre tillgång till mat helt enkelt när kristiderna slog som hårdast. Lånesumman var 6000 kronor per småbruk.

Ingen tillfällighet – planerad verksamhet

Citatet nedan är hämtat ur ett flygblad med rubriken ”Till Sveriges jordbrukare” vilket trycktes centralt av SAP inför höstvalet 1914, men som lokalt undertecknades av hemmansägare på berörd plats. I SAP-distriktets material finns bevarade med namnteckningar från Voxna och Rogsta. Det här visar att rekryteringen av småbönder till arbetarpartiet var en del av en övervägd strategi.

”I politiskt upprörda tider, sådana som den vi nu genomleva, vädjas ivrigare än annars till de besinningsfulla männen i de röda och vita gårdarna, då går man flitigare än eljes till de seniga rödjärne och odlarna i tysta bygder. Ingen högerpartiets herrekarl eller kanonkvinns är i dessa dagar för fin att leta sig vägen fram till svenske bondens stuga, när man behöver varje uppbringbar röst för att värna sin makt och främja sina politiska syftemål.”

Jo, jo, bönderna var heta 1914 och det finns mycket material kring 1914-1915. Men redan 1902 skriver I C F Thelanders i sin rapport efter agitationsresa i Hälsingland:

”Utsikterna för vårt partis och våra idéers utbredning i Hälsingland äro de bästa, deraf att lantbrukarne äro väldigt frisinna jämfört med förhållandena på

många andra län.” ”Äfven en del bolag äro ej så hatiska och hätska som t ex jernbrukspatronerna i mellersta Sverige äro”

Och så här skriver banvakten Liljeberg i Smedsäng angående ett önskat föredrag i Ålbo 1914:

” Om befolkningen finge höra socialdemokraternas åsikter så vore det nog en stor del som kom att rösta med dem. Befolkningen består uteslutande av arbetare och bönder. Socialdemokraternas åsikter hyllar de men namnet är de rädda för.”

Litteratur

Alfta, Från bondby till industriord, 20 generationers utveckling, 1989.

Alfta Förr och nu II, Johan Ohlsson, 1965.

Storbönder, Gårdar och befolkning i Voxnans dalgång, Fredric Bedoire och Lis Hogdal, 1983.

Otryckta källor

Arkiv Gävleborg:

Alfta socialdemokratiska arbetarekommun, Medlemsmatriklar vol D1:1

Långheds socialdemokratiska ungdomsklubb, protokoll 1914, vol A1:1

IOGT logen 811 Fortunatus, medlemsmatrikel 1904 – 1921, vol D1:1

Gävleborgs läns socialdemokratiska partidistrikt, korrespondens vol E1:1

Hofors socialdemokratiska arbetarekommun, protokoll vol A1:1

Torsåkers socialdemokratiska förening, protokoll 1919 vol A1:1, matrikel 1919 – 1923 vol D1:1

Nedslag Torsåker

”En envis bonde tar ej heller reson. Och äro de, enligt sitt eget förmenande, mera gudfruktiga än andra, så är det fast värre illa beställt med dem. Jag bad dem att i st. för att, som de, hata – i stället älska även socialister. Men det skulle jag inte gjort för det var som att tända på krut.”

Johanna Viberg i ett brev 27 dec 1913 till rösträttsbyrån i Gävle. Johanna Viberg var folkskollärarinna i Trösken nära Årsunda i Gästrikland.

1907 bildas en socialdemokratisk arbetarekommun som heter Torsåkers arbetarekommun. I dåvarande Torsåkers landskommun rymdes den snabbt växande industriorten Hofors samt Torsåker som präglades av bykoncentrationer, jordbruk och gamla bergsmansgårdar, men också mindre industri som gruvdrift, sulfittfabrik, sågar, tegelbruk, kalkbrott mm. Norra stambanan passerade också Hästbo och Torsåker.

Arbetarekommunens möten hålls i Hofors. Medlemsstrukturen går inte att undersöka, men fackföreningarna är representerade på ett sätt som gör att det känns väldigt hoforsdominerat. Arbetarekommunen byter också namn 1910 till Hofors socialdemokratiska arbetarekommun, vilken upphör 1917 då hela organisationen går över till Vänstersocialisterna. 1919 bildas två nya arbetarekommuner, en i Hofors, en i Torsåker.

1925 blir Hofors och Torsåker två olika kommuner.

1919 års matrikel för Torsåkers socialdemokratiska arbetarkommun:

39 medlemmar varav 4 kvinnor (3 med benämningen hustru samt en strykerska)
Yrkena känns ganska blandade, järnvägsyrken, hantverks/handelsyrken, arbetare och småbrukare.

11 järnvägsanställda, från stationsförmän till banarbetare

Bland handlare och hantverkare finner vi mjölnare, skomakare, strykerska, hovslagare och agent.

5 småbrukare: Frans O Andersson i Hoo, P O Persson Hoo, Erik Pettersson i Eltebo och Karl Jakobsson Prästhyttan (enl församlingsboken bor han i Fors), Per Solberg, Eltebo

”Arbetarna” är 13, varav 6 sulfitarbetare i Eltebo, 1 järnarbetare, 1 gruvarbetare, 5 betecknas som arbetare.

1920 -1922 är medlemsantalet och själva medlemmarna så gott som identiska som 1919, en jordägare kommer med 1922, Erik Vallbom, Gustafsberg

Konflikt landsbygd - tätort?

Vid kommunalvalet 1919 skulle Hofors och Torsåkers socialdemokratiska arbetarekommuner göra gemensamma listor till Torsåkers kommunfullmäktige och har ett gemensamt möte. Hofors tar på sig att göra klart listorna. Sedan visar det sig att listorna är Hoforsdominerade och kan inte accepteras av Torsåkers AK eftersom ”moderförsamlingen” (Torsåker) har mer ”vidsträckt område och större folkmängd” än ”kapellet” (Hofors).

Man beslutar gå fram med en spränglista. Man anar en maktkamp där Hofors, med sina industriarbetare och starka fackföreningar önskar dominera politiken och där det landsbygdsbetonade Torsåker spjärnar emot.

På spränglistan hittar vi ytterligare småbrukare som inte finns i matrikeln: Förutom Frans Andersson som står tvåa på listan för tvåårsperioden, har vi Johan Mattson i Kalvsnäs, L P Fahlén i Eltebo samt P E Lundin i Eltebo.

Vi har alltså identifierat 8 småbrukare som är socialdemokrater i Torsåker 1919. Vad betyder det? Skiljer de sig egentligen från jordbrukarna Hans och Anna Hansson på stamhemmanet nr 3 i Långhed?

När man söker upp dessa åtta i församlingsboken visar det sig att ingen av dem betecknas som småbrukare. Frans O Andersson är sulfitarbetare, kalkbruksarbetare och det är inte förrän en bit in på 1920-talet han står som jordägare. P O Persson är Grof., Sulfitarb resp arb. Erik Pettersson är sulfitarbetare. Johan Mattson betecknas jordbruksarbetare, L P Fahlén sulfitarbetare (det kallas han även i AKs matrikel från 1920 och framåt) och P E Lundin både fabriksarbetare och hemmansägare. Karl Jakobsson är hemmansägare och träarbetare. Per Solberg i Eltebo betecknas hemmansägare och sulfitarbetare.

Här uppstår några frågor

Varför står inte sulfitarbetarna som sulfitarbetare i socialistiska sammanhang? Är det inte bra? Är småbrukare bättre? Och kan man vara både fabriksarbetare och hemmansägare som i fallet med Per Solberg i Eltebo? Är det något som skiljer de sulfitarbetare som betecknas sulfitarbetare från de som betecknas småbrukare? Har det någon betydelse att fyra av dem står på listor till kommunfullmäktige? Inte gångbart med arbetare i dessa sammanhang?

På samma vis som Hans Hansson i Långhed är omväxlande skogsarbetare och bonde är de här åtta socialisterna i Torsåkers socken jordbrukare och fabriksarbetare samtidigt. Hur är det med de socialistiska arbetare vi träffade på i Alfta AK? Är de i samma utsträckning småbrukare?

Något man kan våga konstatera är: Jordbrukets folk är inte bara nära släkt med arbetaren. De ryms i samma kropp.

Bilaga 1

Klasskampen på landsbygden. Eller kampen om bonden.

Att titta på hur socialismen erövrar/växer fram och påverkar på landsbygden kommer åt två problem i hur vi beskriver Gästrikland och Hälsingland och ett generellt problem när vi beskriver arbetarrörelsen:

1. I Gästrikland har arbetarrörelsens framväxt sin självklara plats i historieskrivningen, men den skrivs in i centralorternas och brukens miljöer. Landsbygden kommer på undantag. Underskott av landsbygd.
2. I Hälsingegårdarnas värld är folk befriade från ideologi, möjligen kan bönderna få vara nämndemän och riksdagsmän för högern, bondeförbundet eller de frisinnade. Landsbygdens industrihistoria är också undanskymd. Överskott av avideologiserad landsbygd.
3. Arbetarrörelsens historia har en tendens att beskrivas som städernas historia. Folkrörelserna uppstår för att fylla ett praktiskt och emotionellt vakuum hos människor som lämnat landsbygden och flyttat till städerna. Industriarbetaren ses som den självklara proletären. Så ser inte hela verkligheten ut i Gävleborg. Underskott av landsbygd.

Undersökningens frågor:

1. Var på landsbygden i Gävleborgs län fanns arbetarrörelsen organiserad genom arbetarkommuner 1911 - 1917? (En fråga här är givetvis hur man definierar landsbygden) Var kvinnor anslutna? Vilka var dessa?
2. I vilken mån ser vi industriyrken och i vilken mån jordbruksyrken bland medlemmarna på några utvalda platser på landsbygden under perioden 1915-1920?
3. Vilken inställning till socialismen finns hos landsbygdsbefolkningen Gävleborgs län kring 1914?
4. Hur vänder man sig till landsbygdens folk, bönder, jordbruksarbetare och småbrukare i länet i den socialdemokratiska politiska retoriken runt 1914?

Tidsperiod:

Under perioden 1910 – 1917 ser man en förändring i hur alla partier, Socialdemokraterna, högern och de frisinnade vänder sig till befolkningen i stort. Valreformen 1909 som gav ”allmän” rösträtt till män gör att valagitationen kommer igång på allvar. Bondebefolkningen och jordbruksarbetarna blir en målgrupp som alla försöker lägga beslag på. Samtidigt ser vi framväxten av böndernas eget parti, Bondeförbundet, som 1917 för första gången deltar i riksdagsvalet. Bondetåget 1914 spär på den här ideologiska dragkampen om bonden. Det finns ett romantiserande drag både i retoriken kring bondetåget och partiernas agitation. ”Ni som vilja räkna era anor från den forne svenske odalbonden, som en gång skakat länsmannens ok från sina skuldror och höjt friheten fana i frihetens stamort” (flygblad ”Till Bönderna” utgivet av Edsbyns socialdemokratiska ungdomsklubb 1909)

Denna intensifierade kamp om jordbruksbefolkningen kan motivera att titta närmare på perioden runt 1914 för att belysa böndernas och småbrukarnas ideologiska liv, med fokus på socialismen.

Material:

Sammantaget finns ett mycket stort material kring socialdemokraternas agerande och medlemsstruktur i Gävleborgs län under perioden.

1. Socialdemokratins utbredning genom arbetarekommuner under perioden 1911 – 1917: Matriklar över länets arbetarkommuner med medlemsantal och könstillhörighet 1912 och framåt, Gävleborgs läns socialdemokratiska partidistrikts matriklar, arkivnr 1918 vol D1:1

2. Undersökningen av socialisternas yrkestillhörighet:

Kan genomföras i t ex Hassela, Alfta, Edsbyn, Lottfors, Landafors, Forsa, Los, Vallsta, Torsåker, Jädraås, Hille genom arbetarkommunernas matriklar. Se nedslag Alfta.

3. Inställningen till socialismen på landsbygden

Spåras dels genom medlemskap i socialdemokratiska organisationer, se ovan, dels genom ett spretigt material med bl a rapporter från agitatorers resor i länet, rapporter och enkätsvar från valkretsarna i samband med valen 1911 och 1914, rapporter från arbetarkommunerna 1913 där de ska ange inställningen till socialismen hos folket (”Slapt”) Gävleborgs län socialdemokratiska arbetarekommun, vol E1:1, E2:1 Söderhamns socialdemokratiska arbetarekommun vol F1:1

4. Lantbruksbefolkningen i den politiska retoriken

I Gävleborgs läns socialdemokratiska partidistrikts arkiv finns också statistik för antal medlemmar i länets alla arbetarekommuner från 1912 och framåt. Svårt att veta vad storleken på en förening innebär på en specifik ort, men man får i alla fall bevis för att organisationen finns. Där finns även könsstatistiken, för det hör till saken att kvinnorna är ytterligt fåtaliga.

Agitationsrapporter finns ibland i de fall där partidistriktet eller arbetarkommuner varit uppdragsgivaren. Där uppdragsgivaren varit SAP på riksnivå, Socialdemokratiska ungdomsförbundet eller kvinnoförbundet finns mycket att hämta på ARAB.

Exemplet nedan är Knut Bergsten som augusti 1910 tog en tur i Gästriklands jordbruksbygder samt Thorvald Zetterlings resa i Hälsingland 1907.

Det är sammanlagt tio platser, som besökts. I huvudsak är det jordbrukare befolkningen som varit utsatt för min ömma omvårdnad, och jag tor mig redan nu kunna konstatera att böndernas genom okunnighet/dikterade fientlighet snart kommer att vika för sympati med vår rörelse i den mån de taga del av rörelsens strävanden. På flera platser äro möten redan bestända att hållas och om resultatet av dem får jag nämna i nästföljande rapport.

Gävle d. 29/8 -10.

KNUT BERGSTEN

Utsaga B. till protokollet för den 30 juni 1907

Rapport

Undertecknads agitationseresa i Helsingland
låtande tiden 15 febr. till och med 10 mars 1907

Fredagen d. 15 mars afreds undertecknad för Helsinglands
strikts räkning till Söderhamm för att där börja den planlagda
Samma kvällen hölls det första mötet i Leviks Fallöts Hus
af cirka 200 personer.

Lördagen d. 16 hölls det andra mötet, denna gång i Nord
cirka 11 kilometer från Söderhamm. Vid Norala finnes såg
och smidesfabrik, men det är mycket liten utsikt att få ar
därstädes mest i en organisation, beroende på, att det
skiljast är händes och deras hörer, som arbetar vid verk
och betrakta de detta arbete kufvudskiljast som en
ämbel. Mötet på platsen var anordnat af arbetarne vid et
des nyligen anlagd glasbruk och blif mycket beviljast beviljast
präglade af god skänning.

Lördagen d. 17 hölls möte vid det ryttbara Föjan i Ljärn
af cirka 500 personer. Efter föredraget slut beslutats att afstäm
na till riksdagsmännen Wärner Rydén. På eftermiddagen samm
var möte utlyst i Höggrund och blif detamma beviljast af min
närer.

Måndagen d. 19 febr. höll jag föredrag i rösträttspågan i f. d.
undisalen i Söderhamm. Mötet som var beviljast af cirka 150 pers
alade sig emal regeringens till året riksdag framlagda rök
örslag.

”Utsikterna för vårt partis och våra idéers utbredning i Helsingland äro de bästa, deraf att lantbrukarne äro väldigt frisinna och jemnfört med förhållandena på många andra län.” ”Äfven en del bolag äro ej så hatiska och hätska som t ex jernbrukspatronerna i mellersta Sverige äro”
Thorvald Zetterling ur ovanstående rapport till Söderhamns arbetarekommun 1907

Det finns ett fantastiskt material i partidistriktets arkiv kring valet 1911, bland annat korrespondens, enkäter från alla valkretsar där frågorna handlar om hur agitationen bedrivits, valdeltagare, vilka grupper man bedömer har röstat på socialdemokraterna, motiveringar kring varför arbetarebefolkningen inte har röstat i så stor utsträckning.

Korrespondensen kring valarbetet hösten 1914 är också mycket fin. Framförallt är det Fabian Månsson som arbetarekommunerna tigger och ber om som i det här brevet från Smedsäng nära Hedesunda, där ”befolkningen består uteslutande av arbetare och bönder”

med dem befolkningen
består utslutande av
arbetare och bönder.

Sosialdemokraternas åsik-
ter hyllar de men
namnet är de rädda
för.

Lokal har jag anskafat,
i händelse att föredra-
get blir en kväll så
har jag även anställt
om logi för föredragshö-
nos Stationsförman Sjöström
Smedsäng. Ävenså sjult som
erhålls gratis från
Smedsäng till Albo och
äter.

Om möjligt så vill vi ha
föredraget torsdagen den 21
kl 7.30 em eller söndagen

den 22 kl 2.30 em om.
Månsson är upptagen så
sjuka vitt Oskar Johansson
men hållit Månsson i r. tk.
et fall sjuka afisker samt
meddelande i god tid om
adress Banväkt Ligeberg
Smedsäng

Högaktningfullt Ds

Det här exemplet på ett flygblad från 1914 är författat och tryckt av SAP centralt men anpassat till en lokal publik med hjälp av namnunderskrifter av hemmansägare, i detta fall från Rogsta.

Bilaga 2

Långhed no 3

Långhed 3 var ett av byn Långheds 17 stamhemman, gården kallas/kallades Janpers. 1880 emigrerar familjen Lars Olsson, en släkt som kan spåras på gården åtminstone till första halvan av 1700-talet.

Bonden Erik Larsson med familj tar över 1880. Erik Larsson och hustrun Marta Jonsdotter har en oäkta dotter Kristina Maria Olsdotter, de har två yngre döttrar och ett barn som dött 1884. Dessutom bor husbondens mor och far där samt Lars Olsson mamma som dock dör 1884. En piga åker till Amerika 1885, en annan piga har en oäkta son.

Nästa uppslag visar att hela familjen flyttat från hemmanet 1888, bonden och soldaten Anders Lind tar över, med hustru och sju barn. Då (?) delas också hemmanet upp. Anders Lind har kvar drygt 3 öresland. En son, skräddare Anders Lind som har en avsöndrad lägenhet på Långhed 3, förlorar mellan 1901 och 1903 fyra av sina fem barn (kramp som spädbarn, difteri, difteri, diarré)

Omkring 1904-1905 säljs gården till husmannen Sven Olsson Bäckman med hustru Brita Ersdotter. Brita Ersdotter var dotter i familjen Signell som sedan lång tid fanns i Långhed. Inte så besuttna tror jag. Pappa Sven kom från Värmland. Bakgrund? De har två döttrar, Brita och Anna, och fyra söner Sven, Johan, Jonas och Axel. Var familjen bor innan dess vet jag inte, anges bara Långhed norra roten Brita gifter sig med skogsarbetaren Johan Frisk och de bor en tid på gården.

Dottern Anna Bäckman var född 1888 och gifte sig 1906 med en skogsarbetare från Tranberg, Hans Hansson, med rötterna i Rättvik. Efter giftermålet tar Hans Hansson över som ägare till Långhed no 3, föräldrarna (och Britas pappa Erik Signell) bodde kvar samt tre av bröderna, Sven, Jonas och Axel. Samtliga dessa tre jobbar som skogsarbetare.

Någon gång mellan 1915 och 1919 får Långhed 3 en annan ägare, Olof Blomberg, och Hans Hansson är åter skogsarbetare. Hösten 1919 reser Hans och Anna med familj till Nordamerika, samtidigt med Johan Bäckman. Axel Bäckman emigrerar 1920. (Sven Bäckman flyttas till obefintlighetsboken 1918, emigrerat?)

I församlingsboken 1921 – 1931 står under Långhed 3 ”Kasern” och innevånarna är främst sågverksarbetare med familjer, ett trettiotal personer, även Brita Ersdotter bor där, som då blivit änka. Ägaren är fortfarande Olof Blomberg. Är det en ny byggnad som uppförts eller

klämmer man in trettio pers i den befintliga gårdens byggnader? Detta är även fallet i nästa församlingsbok fram till 1941 (ingen ägare anges)

1896 – 1903 genomfördes laga skifte i Långhed. Brist på mark gjorde att en del gårdar fick rivas och en del flyttas. Janpers var, enligt bygdegårdsföreningens historik inte en av dem, men enligt skiftesakten skulle gården flyttas 1,8 km till Hellbergsänget. Platsen ligger nära Silfors, adressen till den gård som ligger där idag troligen Silfors 516.

Mangårdsbyggnaden (egofigur 4668) beskrivs i skiftesakten som två våningar hög, av timmer under spillertak. 17 x 6,4 m och 5,7 m hög. Fasaden brädbeklädd. 6 rum med eldstäder och till det inre dels tapetserat dels brädslaget. Mangårdsbyggnaden i gott skick. På gården finns också bryggstuga, stallbyggnad, källare, fähus, sädeslada, två härbren, vedlider, en mindre stugbyggnad med eldstad, samt utanför tomten vid ån belägen sädes- och foderlada. Allt i brukbart skick. Två brunnar med pumpanordning, några bärbuskar och ett fruktträd finns. (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 21-ALF-383, s 225)

Hemmanet var under en stor del av 1700- och 1800-talet 7 öresland och 12 penningland. Hemmanet klyvs 1871 (lantmäterimyndighetens arkiv akt 21-ALF-156) mellan tre ägare varav Lars Olsson är en. De andra Olof Jonsson och Jon Pehrsson. Vid laga skifte är Långhed 3 drygt 3 öresland.

Vad hände med mangårdsbyggnaden? Den byggnad som idag står på den plats där jag tror JanPers låg, är enl riksantikvarieämbetet byggd mellan 1900 – 1910. Revs mangårdsbyggnaden och det byggdes en ny? Eller flyttades den? Var befinner sig socialdemokratiska ungdomsklubben när de har möte på Långhed 3 1914? Mangårdstomten 4668 tillföll Långhed 5 i laga skiftet. (akt 21-ALF-383, s 539)